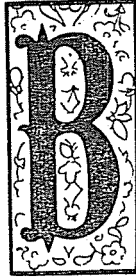

Tarih

SIRRI ÜÇER

İslâm Medeniyeti

ÜTÜN Ortaçağ boyunca, doğu-İslâm dünyasının meydana getirip yaşattığı; kendisinden önceki medeniyetlerden müteessir olmakla beraber, yeni ve yakın çağda bilhassa garp dünyasına büyük ölçüde tesir eden parlaklığını, yine İslâm dünyasının, yeni ve yakın çağ hayatında da devam ettirdiği büyük İslâm Medeniyetini küçük bir makâleye sığdırmak çok zordur.

Mecmuamızın birinci sayısında, aynı mevzuyu, muhterem Zekâi Konrapa hocamız da vukufıyla istifademize sunmuşlardı. Biz de aynı fakat mühim olan, bu mevzuyu biraz daha geniş ve değişik cepheleriyle itnama çalışacağız.

Mevzua girmeden evvel, dünya medeniyet çemberini gözden geçirmek faydalı olacaktır.

a) **Dünya Medeniyetinin doğuşu ve yayılışı:**

İlk medeniyet meş'alesinin Asyada yaşayan insan toplumlari tarafından uyandırıldığı bütün medeniyet tarihçelerinin müstereken kaydettikleri bir hakikattir. Günümüzden IV veya V bin yıl önce, coğrafi şartların zorlamasıyla Orta Asyadan göçen insan toplumlari, bu ilk medeniyet meş'alesini de beraber götürmüş ve yaymıştır. İnsan tarihinde bilinen bu ilk göçlerden sonra, bizim için mühim olan üç medeniyet havzasının doğduğunu görürüz:

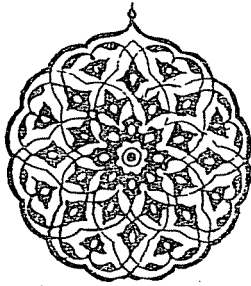
1 — Mezopotamyada Sümer Medeniyeti,

2 — Anadolu'da Hitit Medeniyeti,

3 — Nil Boylarında Mısır Medeniyeti... Ön Asya'da parlayan bu üç medeniyet, İlk Çağ Doğu Medeniyeti adını almıştır.

Mısır Medeniyeti, Girit Adası üzerinden Giritliler elinde Yunanistan'a atlamış, Hitit Medeniyeti de, Güney Batı Anadolu kıyılarından Etrüsk'lerle birlikde İtalya'ya geçmiş, İlk Çağ'ın sonlarına doğru, Yunan ve Roma Medeniyetleri meydana gelmiş, bu iki medeniyet İlk Çağ Batı Medeniyetini temsil etmiştir. Böylece medeniyet çemberi de, doğudan batıya intikal etmiştir.

İlk Çağ Batı Medeniyeti, bilhassa altın çağını Yunanistan'da yaşamış, en yüksek zirveye burada erişmiştir. Bu medeniyet, her cephesiyle, bütün bir Medeniyettir.

BÜYÜK İskender Ön Asya fütuhâtı esnasında, Yunan Medeniyetini, bu medeniyetin kaynağı olan, İlk Çağ Doğu Medeniyeti ile kaynaştırmış bu dörtlü kaynaşmadan; yani Mısır-Mezopotamya-Anadolu ve Yunan Medeniyetleri birleşmesinden, Hellenizm Medeniyeti meydana gelmiştir ve bütün Doğu Akdeniz kıyılarına yayılmıştır.

Roma İmparatorluğu bütün Akdenizi hâkimiyeti altına aldığı zaman işte bu parlak Hellenizm Medeniyetine kolayca mirasçı olmuştur.

Fakat Romalıların, Batı Medeniyeti temsilcileri kısa sürmüş, Milâdi V. asırda Avrupada meydana gelen Kavimler Göçü bu kıtada siyasi çöküntülerin yanı başında bir «Medeniyet çöküntüsü» de meydana getirmiştir.

Çermen kavimlerinin sebep olduğu bu «Kavimler Göçü» İlk Çağ Batı Medeniyetinin temsilcisi olan Roma İmparatorluğunun parçalanmasına da yol açmış, İmparatorluk Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İlk çağda sona ermiştir.

Doğu Roma İmparatorluğu, İlk Çağ Batı Medeniyetini bütün olarak temsil edememiştir. Fakat bir kısmına da sahip oluşu medeniyet cihetinden bir mana ifade eder. Bizans'ın bu davranışı ile Medeniyet çemberi, tekrar doğuya dönüşün ilk adımını atmıştır.

Orta Çağda dünya medeniyeti temsilciliğini, en geniş manada en parlak bir merhaleye erdirmek suretiyle Büyük İslâm Medeniyeti yapmıştır.

b) İslâm Medeniyetinin doğuşu, yayılışı, bu medeniyete tesir eden faktörler : Milâdi VII. asrın başlarından önce Mekke'de doğan, sonra Medine'de tamam olan İslâm Nuru insanlık dünyasına yeni bir medeniyet daha getirmiş, dünya Medeniyetine yeniden ışık tutmuştur.

Müsteşrik W. Barthold, İslâm Medeniyeti Tarihi'nde (Orta Çağ Şark Medeniyetine İslâm Medeniyeti denir) demektedir. Bu tarif yerindedir. Tamdır. Çünkü bütün Orta Çağ boyunca, Dünya Medeniyetini İslâm Medeniyeti temsil etmiş, medeniyet çemberi de yeniden doğuya geçmiştir.

Müslümanlar kısa zamanda Arap Yarımadasından taşarak İlk Çağın medeniyet havzası olan Ak Deniz kıyılarına yayılmış, yayıldıkları bu ülkelerde kendilerine göre yeni bir hayat, yeni bir Medeniyetle karşılaşmışlardır. Tabii ki; kendilerinden evvel bu ülkelerde yaşamış olan, yukarıda saydığımız İlk Çağ Medeniyetlerinden müteessir olmuş çok şeyler almışlardır. Böylece İslâmiyetin getirdiği yeni medeniyet ile İlk Çağ Batı Medeniyetinin bir ölçü içinde karışıp kaynaşmasından «İslâm Medeniyeti» vücut bulmuştur.

İ SLÂM Medeniyeti yalnız bir milletin ve meselâ Arapların Medeniyeti değildir. İslâmiyeti kabul eden, en az 18 milletin «Müsteşrek Medeniyeti»dir.

Orta Çağ içinde Batı Medeniyeti, son sığındığı Bizans Ülkelerinin, Hıristiyan Dininin müteassıp ve ağır müdâhalesiyle gittikçe gerilerken; İslâm Medeniyeti, İslâm Dininin teşviki ve geniş müsamahası ile, sür'atle inkişaf etti. Kısa bir zamanda her cihetten tam ve bütün bir medeniyet haline geldi.

Bu cihet, bazı garazkâr ve fakat bilgisizlerin, kasıtlı iddialarının yani İslâm Dininin Medeniyete, ilim ve san'ata mani olduğuna dair beyanlarının doğru olmadığını isbat etmiştir.

c) İslâm Medeniyetinin garb medeniyetine tesiri :

İslâm Medeniyetine sırası ile Medine, Basra, Kûfe, Şam, Bağdad, Samarra, Kurtuba, Kahire, Kayruvan, Semerkant, Buhara, Delhi, nihâyet Konya ve İstanbul yüz yıllarca merkez vazifesi görmüştür.

İlimde, İslâmi ilimlerle yetinmeyen bu medeniyet âlemi, doğunun ve batının ilimlerine de rağbet etmiş, bu ilimleri, Ulum-u Dahile olarak almakla kalmamış tekâmül zirvesine erdirmişti.

Yukarda adları sayılan medeniyet merkezlerinde, büyük kütüphaneler, medreseler, kıymetli âlimlerin yanı başında büyük mutasavvıf, şâir ve san'atkârlar yetişmiş, orta çağ dünyasına medeniyet nuru saçmıştır.

Çinden, Hindden, İrandan, İsrailden, Mısır'dan ve Yunandan İslâm bünyesine ilmin ve san'atın yanı başında, İslâm Medeniyetini çöküntüye sürükleyen hürâfeler de sızdı.

İ SLÂM Medeniyetini bir bütün haline getiren san'at, ziraat, ticaret ve ordu hayatında da ilimle muvâzi tekâmül meydana geldi.

San'at hayatında İslâmın müsamaha duygusuna sığınan sanatkârlar, güzel eserleri ile, İslâm merkezlerini süslediler, san'at tarihinde hak ettikleri yeri aldılar.

Ressamlar, bir taraftan Emevi ve Abbasi saraylarının duvarlarını resimlerle kıymetlendirdiler, bir yandan da dinî eserler dışındaki kitapları minyatürlerle, tezhiblerle süslediler. Yazıyı bir san'at haline getirerek tezyinatla kullandılar.

Garbın heykeltaşlığı, İslâmda (Naht), (Nakr) yani oymacılık ve kabartmacılık olarak ele alındı. Mermer, taş, ağaç, maden ve diğer bütün maddeler, oymacılık ve kabartmacılık san'atının birer ilk maddesi olarak alınıp işlendi.

Mimarî alanda çalışan sanatkârlar da üzerlerine düşen hizmeti yapmakta geri kalmadı. Gerek sivil ve gerek askerî mimârîde, batıya örnek olan şaheserler yükseldi.

İpek ve baharat yollarının İslâmlar elinde oluşu, ticâretin artmasına ve halkın zenginleşmesine, refahın artmasına sebep oldu. Ziraat de, bilhassa Müslüman-Türk halkının büyük ölçüde uğraştığı bir geçim yolu idi.

Bu parlak medeniyet, Orta Çağ savaşlarında, şarktan ve garbdan gelen iki istila ordusunun tesiri ile gerileme tehlikesine uğradı. Orta Asya'dan batıya doğru saldıran Moğol orduları, yolları üzerindeki siyasi kuruluşları yıkmakla kalmadılar, bu devletlerin medeniyetlerini de darbelediler. Bilhassa Bağdat'ın Moğollar tarafından zabtı, Bağdat kütüphanelerinin yakılıb yağmalanması, Anadolu'nun da aynı ordular tarafından istilası, Mısır'daki Memlük Sultanlarının bu istilayı durdurmak üzere giriştiği savaşlar, elbette ki İslâm Medeniyetinin akışında aksi bir rol oynadı.

Bu istilâya paralel olarak garpdan gelen haçlı orduları da (İslâm Medeniyeti) nin hiç olmazsa duraklamasına sebep oldu.

Bunların yanı başında, İslâm dünyasının içindeki itikadî, mezhebî ve türlü gizli mücadeleleri de unutmamak gerekir.

İslâm medeniyetinin garp medeniyetine tesiri şu yollardan meydana gelir :

1 — Kudüsü İslâmın elinden almak, doğunun zenginliklerini ele geçirmek arzusuyla doğuya gelen Hıristiyan haçlı orduları, doğuda yaşayan parlak İslâm medeniyetini gördüler. Kendi medeniyetlerinden üstün olan bu medeniyetten müteessir oldular. Beraberlerinde bu medeniyet unsurlarını ve fikirlerini alıp götürdüler. Haçlıların doğu ile olan bu münasebetlerinde Anadolu bir köprü vazifesi gibi şark medeniyetinin garba açılan bir kapısı oldu.

2 — Şimalî Afrikada devam eden aynı İslâm medeniyeti denizci olan Ağlep Oğulları tarafından evvelâ Sicilyalılarına sonra İtalyanlara tanıtıldı. Sicilyanın İslâmlar idaresinde kaldığı devirde burada açılan medrese ve kütüphaneler İtalya Yarımadasına medeniyet ışığı tutan bir kaynak oldu.

3 — En az yedi yüz yıl bir İslâm ülkesi olarak elde kalan İspanya yarımadası Endülüs Emevi Devleti zamanında İslâm medeniyetinin batıda en kuvvetli bir mihrağı oldu. Kurtuba, Gırnata, İşbiliye medreseleri Pirene Dağlarını aşarak İspanyaya gelen Avrupa talebelerine kapılarını açtı.

Hulâsa olarak Anadolu, İtalya ve İspanya yarımadalrı İslâm medeniyetinin üç köprü vazifesini gördü.

YUKARDA İslâm medeniyetinin ilk çağ batı medeniyetinden müteessir olduğunu, bir hakikat olarak nasıl kabul ettikçe; Orta Çağ Şark medeniyeti dediğimiz, büyük İslâm medeniyetinin de Rönesans medeniyeti üzerindeki tesiri, dinî ve millî taassuba kapılmayarak hakikatları kabul eden garplı müelliflerin samimi bir itirafıdır.

Garpta önce bir Hümanizma hareketi ile başlayan, sonra büyük Rönesans hareketi halinde gelişen bu yeni medeniyet İslâm medeniyetinden müteessir olmuştur. Bu yeni hareketle medeniyet çemberi doğudan tekrar batıya geçmiştir.

TEHLİL

Zatın benim, ey zatıma hüccet olan Allah!
 Ey varlığı varlık ile müsbet olan Allah!
 Evhâma hakaik olamaz münkeşif amma,
 Zulmetler eder, kalbime envârı îmâ.
 Manzurum olan hey'eti mecmua-i zerret,
 Bir nâmütenâhiliği etmektedir isbat.
 Daldıkça temâşayı mesâbiyh ile fikre;
 Mecbur olurum, her gece tesbîh ile zikre.
 Sensin beni, meyyâl kılan hâk-i sücûda,
 Bir zerre kalırsa bu semâvata göre arz,
 Binnisbe demek etmeliyim kendimi yok
 farz,
 Mahdut iken insandaki akl ey ulu yezdan!
 Olmaz mı bu pâyansız mülküne hayran,
 Bî-vâlid-ü-mevlût vücudu samedîsin.
 Allah ahadsin, ezelsin, ebedîsin.